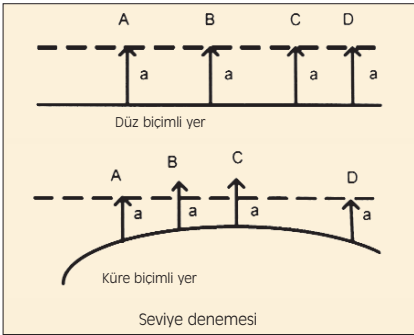

YER

daire biçiminde algılanması. Açık sahada ufkun daire şeklinde olması ve yükseğe çıktıkça bu dairenin genişlemesi ancak küresel bir yüzeyde görülebilir. 10. Yüksek yerlerin uzaklardan görülememesi. Eğer yeryüzü düz olsaydı üzerindeki yükseltiler güçlü bir teleskopla çok uzaklardan bile görülebilirdi. 11. Durgun su yüzeyinde ayın görüntüsü. Ayın durgun bir su yüzeyindeki görüntüsü aslından daha küçüktür, bunun sebebi ise yeryüzü üzerindeki suların dışbükey olmasıdır. 12. Seviye denemesi. Durgun bir suya aynı uzunlukta birkaç çubuk dikildiğinde en önde ve en ar-

kada bulunan çubukların daima ortadaki çubuklardan daha düşük seviyede kaldığı gözlenmiştir, bu durum yeryüzünün küreselliğinden ileri gelir. 13. Uydu fotoğrafları. Yapay uydulardan ve aydan alınan fotoğraflar yerin küre biçiminde olduğunu ortaya koymaktadır.

Yerin Sferoid Biçimi. XVII. yüzyılda sarkaçlı saatler kullanılmaya başlandıktan sonra Paris'teki saatlerin başka yerde zamanı farklı gösterdiği görülmüştür.

Paris gözlemevi, astronom John Richer'i Merih gözlemi için 1672 yılında Orta Amerika'daki Cayenne adasına göndermiş, Richer, gözlem için yanına Paris gözlemevinin en iyi sarkaçlı saatini almış ve saatın sarkacını Paris'te 993,9 metreye ayarlamıştır; ancak adada saat dakik çalışmamış, saatın dakik çalışması için sarkacın boyunu 3,9 mm. kısaltmak gerekmiştir, bu da yer çekiminin her yerde aynı olmadığı anlamına geliyordu. Newton'a göre saatlerdeki bu düzensizlik yerin biçimine ve buna bağlı olarak kütle çekimine bağlıydı. Saat ekvator da geri kalırken kutuplarda ileri gittiğine göre yer sferoid biçiminde, yani ekvator da şişkin, kutuplarda basık olmalıydı (gerçekten de yerin ekvatorial yarı çapı ile kutbî yarı çapı birbirine eşit değildir; birincisi 6378, ikincisi 6357 kilometredir). Yer'in sferoid ya da elipsoid biçiminde olduğunu o dönemde ve günümüzde yapılan jeofizik ölçümler de desteklemiştir. Yalnız

yerin elipsoid şeklinde olduğunu söylemek onu geometrik bir şekil olarak kabul etmek demektir. Halbuki yer geometrideki hiçbir şekle benzemeyen (1/297 oranındaki basıklığı sebebiyle) bir biçimdedir. Bundan dolayı yerin şekline "geoid" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine* (trc. Saffet Babür), Ankara 1997; Ptolemy (Batlamyus), *Almagest* (trc. R. C. Taliferro, *Great Books of Western World* [ed. R. M. Hutchins], XVI içinde), Chicago 1952; Fergâni, *The Elements of Astronomy: Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları* (trc. ve nşr. Yavuz Unat), Harvard 1998; Bîrûnî, *Kitâbü't-Tefhîm li-evâ'ilî şînâ'ati't-tencîm: The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology* (trc. ve nşr. R. R. Wright v.dğr.), London 1934; a.mlf., *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî* (nşr. Seyyid Hasan Bârânî), Haydarâbâd 1373-75/1954-56, I-III; Ali Kuşçu, *Mir'âtü'l-âlem* (trc. Seyyid Ali Paşa, nşr. Yavuz Unat), Ankara 2001; Salih Zeki, *Yeni Kozmografya*, İstanbul 1331; a.mlf., *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1921, I, 387; a.mlf., *Âsâr-ı Bâkiye* (nşr. Remzi Demir v.dğr.), Ankara 2003, I-II; Ali Yar, *Kozmografya*, İstanbul 1933; Besim Darkot, *Kartografya Dersleri*, İstanbul 1957, s. 3, 4, 5, 6, 9, 10; a.mlf., "Sema Hareketleri ve Doğu Âlemi", *İlî Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, V/9, İstanbul 1958, s. 1-10; Muzaffer Şerbetçi, *İlk Çağlardan Günümüze Kadar Yer'in Biçimi ve Büyüklüğü*, Trabzon 1979; Aydın Sayılı, *Mısır ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1982; J. N. Fiske, *The Discover of America*, Boston 1983, I, 377-378; Salih Karaali, *Genel Astronomi*, İstanbul 1985, I; Tuba Uymaz, *Seydi Ali Reis'in Hülâsa el-Hey'e (Astronominin Özeti) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme* (yüksek lisans tezi, 2009), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mesut Elibüyük, *Matematik Coğrafya*, Ankara 2000; Yavuz Unat, *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Ankara 2001; a.mlf., *Tarih Boyunca Türklerde Gökbilim*, İstanbul 2008; a.mlf., "Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 11, Ankara 2000, s. 633-696; a.mlf., "Yer'in Küresel Olduğuna İlişkin Görüşün Tarihsel Gelişimi", *Bilim ve Ütopya*, sy. 92, İstanbul 2002, s. 8-13; İbrahim Hakkı Akyol, "Arz", *İA*, I, 653-657; Metin Tuncel, "Darkot, Mehmet Besim", *DİA*, VIII, 500-501. YAVUZ UNAT

YERASIMOS, Stefanos
(1942-2005)

Türkiye ve Osmanlı tarihi üzerinde çalışmalarıyla tanınan araştırmacı, yazar.

29 Ocak 1942'de İstanbul'da bir Rum Ortodoks ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1966'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 1968'de Institut d'Urbanisme de l'Université de Paris'ten şehirçilik diploması aldı.

1973'te Sorbonne Üniversitesi'nde az gelişmişlik sürecinde Türkiye, 1986'da Osmanlı Devleti'nde gezginler konulu doktora tezlerini hazırladı. Université de Paris VIII Şehirçilik Bölümü'ne 1972 yılında öğretim asistanı olarak girdi. Aynı üniversitede 1986'da öğretim üyeliğine yükseldi, 1989'da profesör unvanını aldı. 1994-1999 yılları arasında İstanbul'da Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (Institut Français d'Etudes Anatoliennes) müdürlük yaptı. UNESCO'nun İstanbul'u konu alan çeşitli tasarılarında ve 1999-2001 yıllarında Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda Ortadoğu, Balkanlar ve özellikle Türkiye konularında danışmanlıkta bulundu. 20 Temmuz 2005'te Paris'te öldü ve Père Lachaise mezarlığında gömüldü.

Stefanos Yerasimos özellikle üç ciltlik *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* adlı geniş araştırması (İstanbul 1974-1977) ve *Ekim Devrimi'nden Milli Mücadele'ye Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923* adlı kitabıyla (İstanbul 1979) tanınmıştır. 1980-1985 arasında Paris'te François Maspero / La Découverte Yayınevi için Doğu'yu ve özellikle Türkiye'yi gezmiş seyahatlerin metinlerini yayıma hazırlamış ve Marco Polo, İbn Battûta, J. B. Tavernier, J. Thévenot, J. P. de Tournefort, J. Nicolas de Nicolay'ın yazılarından oluşan on iki ciltlik bir eser ortaya çıkmıştır. Bu seyahatnâmelerin bir kısmı ölümünden sonra Türkçe olarak neşredilmiştir. 1989'da CNRS Yayınları'ndan J. Nicolas de Nicolay'ın seyahatnâmesini çıkaran Stefanos Yerasimos'un XIV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde dolaşan seyyahları kapsayan bir çalışması da 1991'de Türk Tarih Kurumu'nca Fransızca yayımlanmıştır (*Les voyageurs dans l'Empire ottoman*). Yerasimos'un *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (İstanbul 1993), *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu* (İstanbul 1994), *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri, 1917-1923* (İstanbul 2000), *İstanbul: İmparatorluklar Başkenti* (İstanbul 2000), *Süleymaniye* (İstanbul 2002), *Sultan Sofraları: 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı* (İstanbul 2004), *Deux ottomans à Paris sous le directoire et l'empire: Relations d'ambassade / Morali Seyyid Ali Efendi et Seyyid Abdürrahim Muhibb Efendi* (Paris 1998) adlı kitaplarının yanı sıra İstanbul tarihi başta olmak üzere Osmanlı tarihinin çeşitli yönlerine ışık tutan 100 kadar makalesi yayımlanmıştır. Onun derlediği, trajik bir dönemi anlatan *İstanbul 1914-1923* adlı eserde de (İstanbul

1997) Balkanlar'dan Basra körfezine, Rusya steplerinden Mısır'a uzanan imparatorluğun başşehri İstanbul bir çağ dönümünü izleyecek yeni günlere hazırlanmakta olan bir şehir biçiminde resmedilmiştir. Yerasimos'un hemen bütün kitapları hem Türkçe hem Fransızca yayımlanmış, ayrıca birçok derginin yayın kurulunda yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tülay Artan, "Benim Tanıdığım Stefanos Yerasimos: Bir İstanbul Tarihçisi", *Toplumsal Tarih*, sy. 144, İstanbul 2005, s. 64-73; Cânâ Bilsel, "Stefanos Yerasimos'un Kent ve Şehircilik Tarihinde Açtığı Yeni Ufuklar Üzerine: Bir Mekânbilimcinin Zamanda Yolculuğu", *İstanbul*, sy. 55, İstanbul 2005, s. 16-24; Pierre Chuvin, "Bir İnsan... Bir Kent: Stefanos Yerasimos ve İstanbul" (trc. Pınar Dost), a.e., s. 27-31; Nora Şeni, "Kozmopolit Bir Bilge: Stéphane Yerasimos" (trc. Ece Gürel – Merve Gürses), a.e., s. 34-35; Pierre Pinon, "Akademik Ortamda Paylaşılan Bir Yaşam: Yerasimos ile Yirmi Yıl" (trc. Thomas Ferdinand Berchtold), a.e., s. 36-41; Derin Öncel, "Zorlu Bir Araştırma Servüveninin Doktora Tezine Dönüşme Sürecinde Stefanos Yerasimos", a.e., s. 42-47; Nicolas Vatin, "İstanbul Mezarlıklarında Ortak Çalışmalarımız: Stefanos Yerasimos ile Anılarım" (trc. Thomas Ferdinand Berchtold), a.e., s. 50-55; Semih Vaner, "Büyük Rum'u Kaybettik" (trc. Thomas Ferdinand Berchtold), a.e., s. 56-57.

TÜLAY ARTAN

YERGÖĞÜ

Romanya'da Tuna kıyısında tarihî bir şehir.

Bükreş'in 65 km. güneyinde Tuna nehrinin sol kıyısı üzerinde bir liman şehridir. Bugün Giurgiu adıyla bilinir. Kaynaklara göre Doğu Roma İmparatoru Iustinianos (527-565) tarafından Theodorapolis adıyla kuruldu. 600 yıllarında ortadan kalktığı belirtilen şehrin daha önce de bir küçük yerleşme yerinin (Golyamo) bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehir XIV. yüzyılda Cenovalılar'ın ticarî kolonisi olarak yeniden teşekkül etti, buraya Cenova (Ceneviz) Cumhuriyeti'nin mukaddes hâmisî San Giorgio'nun adı verildi. Ardından Giorgio / Giurgiu diye anıldı. Osmanlılar bu adı Yergöğü / Yerkökü / Yerkövü / Yerköki şeklinde okunacak bir imlâ ile kaydettilerse de bunu nasıl telaffuz ettikleri tam olarak belli değildir. XV ve XVI. yüzyıllara ait bazı Osmanlı belgelerinde Tuna'nın sağ kıyısında Yergöğü'nün karşısında bulunan Rusçuk (Ruse) için "Yergöğü beri yaka", Giurgiu için de "Yergöğü öte yaka" ifadeleriyle iki ayrı Yergöğü'nden söz edilir. Burası muhtemelen Tuna nehrinde Osmanlılar'ın dayandığı dinî ve fikrî bir uç hattına işaret ediyordu.

Giurgiu meskûn bir yer olarak ilk defa 1394'te *Codex Latinus Parisinus*'ta geçer. İkinci kayıt 1403 yılına aittir. Bu yerleşme birimi önündeki adada yer alan küçük kaleden ilk defa 1409'da söz edilir. Asıl Eflak toprağındaki büyük kale Çelebi Mehmed tarafından değil Eflak Voyvodası I. Mircea ("cel Batran" / Koca Mircea 1386-1418) tarafından yaptırıldı. Hatta inşaatın masraflarının tuz satışıyla sağlandığı rivayet edilir. Bu kale son araştırmalara göre 1417'de değil 1420'de Osmanlılar'ca ele geçirildi. Dobruca da aynı yılda Osmanlı topraklarına katıldı. Ayrıca Tuna'nın sağ kıyısındaki Turnu (Kule / Holovnik) ve Orşova (daha sonra Fethülislâm) ilhak edildi. 1427'de Eflaklılar Giurgiu Kalesi'ni geri aldı. Ancak 853'te (1449) burası tekrar Osmanlı kontrolü altına girdi ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tahrir kayıtlarında yer aldı. Bazı kaynaklara göre ise burada kesin Osmanlı idaresi 952'de (1545) tesis edildi. Yergöğü merkez olmak üzere etraftaki yirmi beş köy dahil edilerek şehir bir kaza haline getirildi. XVI. yüzyılın sonundaki büyük savaşlar sırasında Yergöğü bazı olaylara sahne oldu. 1595 Ekiminde Eflak'tan dönen orduyu takip eden akıncılar burada Eflak Voyvodası Mihail'in baskınına uğradılar.

1659'da Eflak Voyvodası III. Mihnea'nın isyanı sırasında Yergöğü Kalesi ateşe verildi. 12 Eylül 1771'de Ruslar'ın Yergöğü'ne saldırısı buradaki kuvvetlerce önlendi. Küçük Kaynarca Antlaşması'na esas teşkil eden ilk mütareke burada yapıldı. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları döneminde Avusturya kuvvetleri 8 Haziran 1790'da Yergöğü'ye kadar indilerse de Osmanlı askerleri tarafından geri püskürtüldüler. 19 Eylül 1790'da Zıştovi Antlaşması öncesi Osmanlı-Avusturya savaşlarını sona erdiren mütareke de burada yapıldı. Bu savaşlar dolayısıyla kaleye büyük önem verildi, kale Tuna savunma hattında belirleyici bir yere sahip oldu. 1789-1790'da esaslı bir tamir gördü (BA, D.BŞM, nr. 5721). Yergöğü 27 Eylül 1810'da Ruslar'ın eline geçti. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Edirne Antlaşması'na göre (2-14 Eylül 1829) İbrâil ve Kule / Turnu ile Eflak Prenslığı'ne bırakıldı. Eflak Voyvodalığı ile Osmanlı Devleti arasındaki sınırı Tuna nehri teşkil ediyordu ve Yergöğü askerî istihkâmı tamamen yitirilmişti. Bu kale dört köşeli olup çeşitli kapıları vardı ve etrafı hendekle çevriliydi. Kale içinde Çelebi Mehmed Camii bulunuyordu. Evliya Çelebi 1651'de burada 300 askerin bulunduğunu bildirir. Kalenin daha sonra ar-

tan stratejik önemi bu sayının artmasını sağladı. 1828-1829 savaşı öncesi sadece topçu sayısı 213'ü buluyordu (BA, KK, nr. 4834). Yergöğü 1854'te Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle Osmanlılar için yeniden önem kazandı. Aynı yıl Silistre muhasarasının ardından Ruslar Bükreş'i istilâ ettiler, ancak Yergöğü'nde Osmanlılar'ca bozguna uğrattılar. Ruslar geri çekilirken Yergöğü'nün depolarını yaktılar.

Osmanlı idaresinde Yergöğü kazası Niğbolu sancak beyliğine bağlı idi. Evliya Çelebi'ye göre Yergöğü kadısının yevmiyesi 150 akçeydi. Eflak Voyvodalığı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde Yergöğü kadısı önemli bir yere sahipti. 1715'te Eflak Voyvodası Ştefan Cantacuzino'nun Dîvân-ı Hümâyûn'a yolladığı arzında Yergöğü kadısının Eflak kesiminde müslümanlarla gayri müslimler arasındaki davaları görmekle vazifeli olduğu belirtilir (BA, A.DVN, Dosya 692/62). Ayrıca Yergöğü kadısı Eflak'ta İstanbul için satın alınan erzak fiyatlarını kontrol ederdi (BA, A.DVN, Dosya 653/73). Kasabanın Osmanlı dönemindeki nüfus durumu hakkında XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ait bilgiler mevcuttur. 937'de (1530) düzenlenen bir icmal defterinde "kal'a-i Yergöğü öte yaka" şeklinde anılan Kasabanın varoşunda oturan müslüman ve gayri müslim nüfusun Eflak tarafında kalması dolayısıyla avâzır türü vergilerden muaf tutulduğu belirtilmişti. Bunların görevi herhangi bir saldırı karşısında kaleyi korumak ve tamirini gerçekleştirmektir. Kasabada kırk bir hâne, yirmi bekâr erkekten oluşan müslümanlarla 118 hâne, seksen bekâr erkekten meydana gelen hıristiyan nüfus kaydedilmişti. Bu rakamlara göre kasaba 800'ü bulan sivil nüfusa sahipti ve bunun 200 kadarını müslümanlar teşkil ediyordu. Kaledeki muhafızlarla bunların aileleri de hesaba katıldığında müslüman nüfusun bundan daha fazla olacağı tahmin edilebilir. Kasabanın vergi hâsılatı 30.600 akçe dolayındaydı. Ayrıca kaledeki silâhlar teker teker belirtilmişti (370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri*, II, 560-561). Bundan bir asır sonra Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Ona göre 1061'de (1651) kalenin doğusundaki varoşta tahta örtülü 600 güzel ev vardır. Bu durumda toplam nüfusu 3000 civarına ulaşır. 3000-4000 dolayında olduğu kaydedilen bu rakam 1595'teki nüfus verileriyle uyuşur. 1108 (1696-97) yılına ait cizye defterine göre bütün kazanın cizye veren gayri müslim sayısı 4229'dur (BA, KK, nr. 3821). Buna göre kazada 17.000 dolayında nüfus vardır. Bunların